

Ольга КАМ'ЯНСЬКАкандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та інновацій,
Міжнародний університет фінансів**Ольга ЧУМАЧЕНКО**магістр,
Національний технічний університет України «КПІ»

КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ВНЗ

Розглянуто вітчизняний та зарубіжний досвід ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності вищими навчальними закладами. Визначено підходи до удосконалення способів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності українськими університетами.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ), університет, комерціалізація, фінансування.

Визначальною рисою промислово розвинених країн є постійне економічне зростання на основі здійснення інноваційної політики, впровадження у виробництво результатів інтелектуальної праці. Світовий досвід переконує, що, у наш час, вагому роль у формуванні інноваційної політики відіграють університети, а найбільш ефективним способом впровадження результатів дослідницьких робіт у практику є їх комерціалізація.

Способи використання об'єктів інтелектуальної власності досліджуються у працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків: Г. Азгальдова, Г. Андрощука, Г. Бромберга, О. Д. Бутнік-Сіверського, В. Долгої, Г. Жаворонкової, В. Жарова, В. Зінова, Ю. Капіці, Н. Карпової, А. Козирева, П. Крайнева, Н. Линника, А. Мендрула, В. Мухопода, В. Сопко, П. Цибульова та ін.

Разом з тим, проблеми правової охорони, підвищення комерційної привабливості та організації патентування винаходів, розроблених у межах університетів, потребують подальшого дослідження і особливо в українських умовах.

Мета статті полягає в аналізі зарубіжного досвіду використання ОІВ університетів та зіставленні його з українською практикою.

Особливу роль у вказаних процесах відіграє держава. Існує ряд загальноприйнятих підходів, за допомогою яких у розвинених країнах світу остання бере участь у створенні сприятливого інноваційного клімату, сприяє комерціалізації результатів дослідницької діяльності. В узагальненому вигляді вживані інструменти можна розділити на три великі групи. Перша – пряма фінансова участь держави у вигляді фінансування певних проектів (наприклад участь у венчурному фінансуванні) або організацій (наприклад малих інноваційних фірм). Друга – підтримка зв'язків між державним і приватним секторами в науково-інноваційній сфері (державно-приватні партнерства). Третя – фінансування створення елементів виробничо-технологічної інфраструктури (технопарків, інкубаторів, офісів з просування технологій, і т.п.) [1].

Досвід розвитку комерціалізації технологій у країнах ЄС показує, що світові тенденції полягають у відмові держави від прав на ОІВ, створених за рахунок державних коштів [2]: закріплення прав на ІВ за організаціями-розробниками, а також стимулювання передачі прав на

ІВ, створену за рахунок бюджетних коштів, від наукових організацій і університетів у промисловість для прискорення її комерціалізації.

Підтвердженням ефективності таких кроків стало прийняття у США Закону Бейя-Доула (1980 р.) про надання дозволу некомерційним організаціям та університетам зберігати патентні права на винаходи, фінансовані за рахунок державних коштів. Прийняття цього закону було зумовлене гальмуванням економічного розвитку через відсутність стимулів в університетів комерціалізувати власні розробки, оскільки всі винаходи, отримані за допомогою федерального фінансування, автоматично переходили у федеральну власність, а також зростанням конкуренції з боку Японії. Прийняття цього закону призвело до того, що кількість патентів у США збільшилася вдвіть, і за два-три роки його дії університети створили 2200 фірм для комерціалізації науково-технічних результатів [3].

В Європі аналогічна політика реалізується шляхом запровадження «професорського привілею». Об'єкт привілею полягав у тому, що дослідники ставали єдиними власниками будь-якої охороноспроможної і неохороноспроможної ІВ. Мотивацією для появи таких положень, які почали з'являтися на початку ХХ століття, було насамперед благоговіння перед наукою й усіяке заохочення професорського наукового складу ВНЗ.

При порівнянні держав, що заохочують «професорський привілей» у Європі, з державами, які ігнорують його, виявляється основне розходження, яке полягає в ефективності впровадження інновацій і передаванні технологій. Ті держави, які надавали такий «професорський привілей», відставали з передавання технологій, а також за кількістю прав ІВ, отриманих від наукових досліджень. У цей час багато європейських країн – Австрія, Бельгія, Данія, Франція, Ірландія, Німеччина, Португалія, Іспанія й Великобританія – віддали права, що з'являються як права ІВ, організації-роботодавцю. Фінляндія, Швеція, Італія і Греція мають змішану форму власності або виключне право власності, надане дослідникові; деякі з цих регулюючих положень перебувають нині на стадії розгляду. Однак уточнення питання праволодіння на результати інтелектуальної власності є необхідною, але не достатньою умовою [4].

Таким чином, закріплення права на ІВ за дослідницькою організацією ефективніше з погляду

комерціалізації через наступні основні причини:

- дослідницька організація володіє великими професійними можливостями для комерціалізації у порівнянні з окремим дослідником;
- право на ІВ в «руках» окремих дослідників розпилює інформацію про ОІВ для посередницьких професійних організацій, які займаються комерціалізацією технологій. Дослідницькі організації здатні створювати «критичну масу» ОІВ.

Слід також зазначити, що статус і авторитет НДІ не порівнянний із статусом і авторитетом приватної особи при переговорах з бізнес-партнерами.

Важливим способом використання розробок університетів є утворення нових підприємств (start-up компаній). Нові високотехнологічні компанії – напевно найпривабливіший для економіки канал комерціалізації технологій, оскільки вони створюють робочі місця, податкові надходження, імідж території і т. д. Створення нових компаній – пріоритетний напрям для більшості європейських наукових організацій та університетів, направлених на посилення процесу утворення spin-off компаній [5]. Існують різноманітні схеми і підходи до стимулювання зростання spin-off компаній в Європі.

З погляду економіки, утворення нових інноваційних підприємств (start-ups) вважається одним з важливих джерел для економічного розвитку території, в даний час в Європі активно розглядаються можливі схеми пайової участі (share-holding) для інститутів і дослідників при створенні нових підприємств, а також прав щодо другої роботи (secondary employment). На додаток до того, що наукові організації відповідають за питання, пов'язані з інкубаторами інноваційних підприємств, наукові організації і дослідники мають право робити внески в капітал start-ups і ставати акціонерами (наприклад, це існує в Ірландії, Німеччині, Нідерландах). Часто, але не завжди, це поєднується з граничним рівнем (capital cap) або іншими обмеженнями, що встановлюються законодавством (наприклад таке практикують у Франції дослідник – державний службовець – може володіти тільки 15% від акціонерного капіталу підприємства, в Німеччині наукові інститути мають право на 25% акцій протягом восьми років), і правилами, що не допускають упередженості (bias) при переговорах між інститутом і підприємствами, що створюються. На наступному етапі, коли ведеться оцінка самого потенційного винаходу, компанія перевіряє наявність трьох фундаментальних елементів [1]:

- патентоспроможності – оцінюється спільно патентними агентствами і науковими експертами;
- ринкового потенціалу – проводиться аналіз розміру ринку і конкуренції;
- потреби в інвестиціях – проводиться аналіз потреби в капіталі.

Оцінка цих трьох складових підходу здійснюється на договірних умовах, що закінчується розрахунками можливого майбутнього доходу у разі комерціалізації ідеї. Мета підходу полягає не в тому, як комерціалізувати результат дослідження, а, швидше, в тому, як використати ідеї протягом 3-7 років. В Україні сьогодні відсутня реальна можливість для зростання start-up компаній на рівні державних дослідницьких організацій, які не мають реальної правової можливості засновувати такі компанії. Ця обставина закриває можливість для використання в Україні одного з ключових інструментів комерціалізації технологій. Слід зазначити, що ця ситуація не є винятковою для України, оскільки в багатьох європейських державах раніше також існували обмеження для державних інститутів щодо створення дочірніх компаній. Проте сьогодні загальною тенденцією

в європейському законодавстві є створення такої правової ланки, яка б стимулювала державні інститути до участі в створенні start-up компаній [6].

Спіраючись на європейський досвід і думки українських експертів, можна виділити ряд правових питань, які безпосередньо пов'язані з завданням формування і розвитку інфраструктури розвитку комерціалізації технологій в Україні.

Доцільним є ухвалення правової бази, що уточнює статус державних наукових фондів і закріплюючої особливості механізму грантового фінансування (як форми безвідплатного фінансування, що розуміється також у тому сенсі, що створена в ході виконання робіт по грандах ІВ, належить організаціям-виконавцям) [7].

Поворотне фінансування. Існує потреба в ухваленні правової рамки, яка забезпечила б можливість поворотного фінансування комерційно значущих проектів (наприклад, через Фонд сприяння розвитку малих підприємств у науково-технічній сфері). Фінансування на поворотній основі – це надання інвестором грошових коштів на певний час із зобов'язанням повернути їх до обумовленого строку з відсотками. Для даного методу використовується, як правило, національний кредит, кредити міжнародних фінансово-кредитних інститутів, комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ [8].

Механізм співфінансування [9]. Доцільне використання окремих елементів зарубіжного досвіду в області організації дослідницького процесу – зокрема, апробація практики угод щодо проведення сумісних досліджень (за аналогією з CRADA) за умови передачі прав на створені ОІВ організаціям-розробникам і промисловим фірмам, зокрема організаціям малого бізнесу. На думку українських експертів, спроби застосування таких механізмів в Україні стикаються з чинним законодавством, в першу чергу, із законом про науку і державну науково-технічну політику.

Приватно-державне партнерство [7]. Комерціалізація технологій не може бути цілком пов'язана з державним бюджетом, в основному вона визначається попитом на дослідження і розробки з боку недержавного (приватного) сектора економіки. Партнерство приватного і державного секторів економіки повинно стати ключовим компонентом нової інноваційної політики України.

Бюджетне законодавство. Загальною думкою експертів є необхідність гармонізації українського бюджетного законодавства, принципів бухгалтерського обліку з європейськими нормами, з тим, щоб дозволити використання засобів бюджетів різних рівнів з метою створення і розвитку інфраструктури комерціалізації технологій [9].

Слід визнати, що Україна ще значно відстає в розвитку правових, організаційно-економічних і фінансових механізмів реалізації державно-приватного партнерства у сфері комерціалізації. Не дивлячись на те, що сьогодні правова система України надає певні можливості для використання нових правових, організаційно-економічних і фінансових інструментів підтримки програм приватно-державних партнерств, органи виконавчої влади на практиці володіють достатньо обмеженими можливостями щодо їх застосування. Цілий ряд положень українського законодавства стримує розвиток приватно-державного партнерства у сфері комерціалізації, що йде в розріз з європейською тенденцією розвитку даного ефективного механізму [9].

Тому як свідчить досвід окремих українських університетів, лише незначна кількість винаходів захищається вітчизняними патентами і зовсім мізерна

частка зарубіжними.

Наприклад НТУУ «КПІ» як неприбутковий заклад не може продавати результати своїх розробок у вигляді ліцензій за договірною ціною, а тільки за собівартістю. Причиною є неузгодженість податкового законодавства та форм бухгалтерського обліку, бо при постановці на облік об'єктів, на які отримано патенти, виникає дуже багато питань у відповідних контролюючих органах, починаючи від податкової інспекції і закінчуючи КРУ.

На відміну від України, де ВНЗ продають розроблені технології через господарчі договори або ліцензії, університети розвинутіх країн, як правило, не продають розроблені технології, а передають права на їх використання на основі патентних ліцензійних угод.

Вищим навчальним закладам України необхідно підтримувати одержані патенти на винаходи і корисні моделі не менше ніж 5 років і використовувати цей час на пошук потенційних ліцензіатів і інвесторів, розробку, виготовлення і випробовування дослідних зразків найбільш перспективних об'єктів інтелектуальної власності. Непідтримані патенти позбавляють ВНЗ заявника – можливості отримати прибутки, а винахідника – матеріального стимулювання результатів його творчої діяльності [10].

Таким чином, в Україні назріла проблема негайного законодавчого урегулювання нормативно-правових аспектів діяльності ВНЗ у сфері ОІВ та законодавчого закріплення за ними прав на використання ОІВ, створених за бюджетні кошти. При цьому законопроект «Про особливості введення в цивільний оборот об'єктів права інтелектуальної власності, створених з використанням коштів державного та/або місцевих бюджетів, спеціальних та державних фондів цільового призначення» було зареєстровано ще у 2004 році, а про неузгодженість цих питань свідчить відповідність прийнятих норм у цій сфері загальноєвропейським лише на 10%. У цьому ж контексті має бути визначений пріоритет створення стимулів (податкових і неподаткових) для start-up компаній.

Окрім цього, бюджетне законодавство України слід гармонізувати із європейським так, щоб з'явилася можливість активного використання бюджетних коштів у програмах стимулювання інтелектуальної (інноваційної) діяльності університетів.

Список літератури

1. Тіманюк В. М. *Управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності у фармацевтичній галузі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.техн. наук.: спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи»* [Текст] / Тіманюк В. М. – Харків, 2007. –22 с.
2. Бутнік-Сіверський О. Б. *Ринковий механізм господарювання (Теор.-методологічні проблеми формування)* [Текст] / Олександр Борисович Бутнік-Сіверський. –К. : Компас, 1995. – 304с.
3. Кам'янська О. В. *Управління трансфером технологій на машинобудівних підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами»* [Текст] / О. В. Кам'янська. – К., 2008. –283с.
4. Андрощук, Г. *Патентна політика зарубіжних університетів* [Текст]/ Г. Андрощук // *Інтелектуальна власність*. – 2010. - №6. – с.31-40.
5. Андросова, О. Ф. *Організаційно-економічні аспекти використання трансферу технологій на підприємствах авіаційної промисловості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами»* [Текст] / Андросова О. Ф. –К., 2006. –18с.
6. Аранович, Ю. В. *Організаційно-економічний механізм*

використання об'єктів інтелектуальної власності вищих навчальних закладів авіаційного профілю : Дис... канд. наук: 08.00.04 - 2009. -20 с.

7. Захаров, С. Є. *Розвиток механізмів державного управління інтелектуальною промисловою власністю у контексті інноваційного розвитку регіону: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон. наук.: спец. 25.00.02 «механізм державного управління» / Захаров С. Є. –Запоріжжя, 2007. –20 с.*
8. Пересада, А. А. *Інвестування [Електронний ресурс] // А. А. Пересада. – Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/612/87/1/1/>. – Назва з екрану.*
9. *Корпоративне управління в Україні: стратегії, інновації, інвестиції/ [Борисик І. О., Чигасова Н. М., Григор'єв Г. С. та ін.]; за ред. В. І. Щелкунова, Г. В. Жаворонкової. Наукова думка. –К., 2008. – 415с.*
10. Кузнецов, В. М. *Як удосконалити патентну політику ВНЗ України [Електронний ресурс]// В. М. Кузнецов. – Режим доступу: <http://www.ntu-kpi.edu.ua/1020-8>. – Назва з екрану.*

РЕЗЮМЕ

Камянская Ольга, Чумаченко Ольга

Коммерциализация объектов интеллектуальной собственности высшими учеными заведениями

Рассмотрен отечественный и зарубежный опыт эффективного использования объектов интеллектуальной собственности высшими учебными заведениями. Определены подходы к усовершенствованию способов коммерциализации объектов интеллектуальной собственности украинскими университетами.

RESUME

Kamyanska Olga, Chumachenko Olga

Commercialization of objects of intellectual property by institutes of higher education

Ukrainian and foreign experience of the effective use of objects of intellectual property by higher educational establishments is considered. The approaches to improvement of commercialization of intellectual property objects by the Ukrainian universities were highlighted.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2010 р.